

Erkebisp Anders Sunesøn og pavestolen.

Den danske stats og kirkes forhold til pavestolen var i Anders Sunesøns tid harmonisk, uden alvorlige stridspunkter. Til paverne Innocens III og Honorius III var erkebisen knyttet med stærke personlige bånd¹. I meget faldt pavestolens og Danmarks interesser sammen. Det var tilfældet overfor den tyske kejsermagt, og det var tilfældet i Østersøområdet. I den indre nordiske politik støttede Innocens III i reglen Danmark, som han under Anders Sunesøns ledelse opfattede som forkæmper for den pavelige universalisme.

Da forholdene i det fjerne Norden vanskeligt lod sig overse fra Rom, og da det på grund af den lange vej var vanskeligt at gribe direkte ind, så overlod paven i 1204 til Anders Sunesøn, som han forstod var en trofast tilhænger af hans politik, at udøve den pavelige myndighed som legat i Uppsalas og Lunds kirkeprovinser². Innocens III delegerede sin magt til Anders Sunesøn i overordentlig storslåede vendinger, omtrent de samme som han havde anvendt i prædikenen på sin indvielsesdag³ med udgangspunkt i Jeremias I, 10: *in Lundensi et Upsaliensi archiepiscopatibus vice nostra evellas et destruas, disperdas et dissipes, edifices et plantes sicut ad honorem Dei, exemptionem ecclesie ac salutem populi tibi commissi videris expedire*. Ved de fælles træk med den nævnte prædiken, den samme hvori Innocens III stiller paven mellem Gud og mennesker, får udnævnelsen endnu dybere perspektiv. Anders Sunesøn får derved

¹ Lauritz Weibull: *Skånes kyrka*, 156 (Khvn. 1946).

² *Bullarium Danicum* ed. A. Krarup 45 (Khvn. 1932).

³ Innocens: *Sermo II*; *Innocentii III opera omnia*; *Patrologiæ cursus completus. Series secunda* ed. J. P. Migne, tomus CCXVII, c. 657 (Paris 1855).

næsten samme stilling, når han optræder på pavens vegne. Han bliver ialtfald et uomgængeligt led mellem Kristi statholder og den svenske og danske kirke, og følgelig også efter tidens tankegang mellem landenes kristenhed og Gud selv.

Ikke nok hermed overdrog paven i 1206 til Anders Sunesøn på hans vegne at holde visitats, oppebære indtægten derved, besætte de ledige embeder, som paven ellers havde ret til at besætte, give banlyste absolution, afgøre retssager og lade afgørelsen eksekvere, dersom der ikke indenfor en vis frist, som erkebisp selv måtte fastsætte, var appelleret till Rom¹. En sådan myndighed har ingen dansk erkebisp hverken før eller siden været i besiddelse af. Paven havde herved overdraget næsten alle sine pontifikale rettigheder til Anders Sunesøn, selv den ellers så omstridte appel til Rom havde paven her faktisk frivillig givet fra sig. Pavens politik er utvilsomt den at overlade en række afgørelser i de fjerne nordiske lande, som han alligevel ikke kunde overse, til en højt betroet mand for så at samle des mere kraft om pavelstens mere centrale opgaver. Anders Sunesøn sveg heller ikke den tillid, som paven viste ham, og der er heller ingen tegn på, at paven skulde have fortrudt den myndighed, han havde givet erkebisp, sådan som det blev tilfældet med dennes samtidige i England, Stephan Langton af Canterbury.

Også som inkassator og forretningsfører for den pavelige fiscus virkede Anders Sunesøn. Endnu før han havde fået legatmyndigheden tildelt, fik han i 1204 ordre til at indsamle peterspengene fra Danmark og Sverige og sende dem til Rom eller udbetale dem efter nærmere ordre². Foruden de ordinære peterspenge var der indsamling til korstog³ samt en skat til samme formål, som paven havde lagt på kirkelige beneficier⁴. Undertiden gik peterspengene lidt trægt ind i kassen, så måtte der en pavelig opmuntring til, som sønder-

---

¹ Bullarium Danicum 51.

² Id. 43.

³ Id. 85, 87.

⁴ Id. 85.

jderne fik det i 1215¹. I disse spørgsmål skete der ingen ændring ved Honorius III's tiltræden som pave. Han kom til at høste gavn af den 5 % skat på gejstlige indtægter, som Innocens III fik gennemført på laterankonciliet i 1215. I 1217 bemyndigede Honorius III for tre år Anders Sunesøn til at lade denne skat opkræve og gav regler for, hvorledes det skulde ske². Hvad der kom ind fra Sverige, skulde Anders Sunesøn foreløbig opbevare;³ men det stod iøvrigt uppsalaerkebisen frit for, om han vilde tilstille Anders Sunesøn pengene fra den svenske kirkeprovins, eller han vilde sende dem direkte til Rom⁴. Hvis de svenske penge sendtes til Lund, ønskede paven dog underretning om, hvor mange penge det drejede sig om⁵, vel sagtens af regnskabsmæssige grunde og måske også for eventuelt at kunne disponere over dem på stedet med Anders Sunesøn som mellemmand⁶.

1. Østersøpolitik.

I disse års voldsomme kampe mellem pavemagt og kejsermagt fulgte Danmark stadig paven, og dermed turde udgangspunktet for den nære forståelse være givet. Paven ønskede Danmarks militære og politiske støtte i kampen mod den tyske kejsermagt, især Hohenstaufferne, og Valdemar II og Anders Sunesøn så i alliancen med pavemagten mulighed for at virkeliggøre deres dristige og ekspansive østersøpolitik, kongen i Nordtyskland og erkebisen i de baltiske lande, hvad også uden større vanskeligheder lod sig sammenpasse med pavens baltiske politik⁷. Det var derfor kun rimeligt,

¹ Bullarium Danicum 98.

² Id. 125.

³ Id. 167.

⁴ Id. 168.

⁵ Id. 168.

⁶ Peterspengene fra Sverige er indgående behandlet af Yngve Brilioth: Den påfliga beskattningen av Sverige (Uppsala 1915).

⁷ Achille Luchaires store værk om Innocens behandler ikke pavens østersøpolitik. Der skal heller ikke her gøres noget forsøg på at skildre dette problem i dets helhed, men blot den side af sagen, der angår Danmark.

at pave Innocens III søgte at sikre Danmark mod angreb fra andre sider, mens dets militærmagt var sat in i østersøegnene¹. I 1209 opfordrede han kejser Otto til at sørge for, at ingen af kejserens undersåtter angreb Danmark, mens kongen var på korstog², og selv truede han nabofyrsterne med ban, om de vovede at forstyrre roen³, og sluttelig tog han i 1210 Danmark under sin og St. Peters beskyttelse⁴. Det var især erkebispem, der ønskede at udnytte den gunstige situation for baltiske korstog, mens kongen var mere interesseret i erobringer i Nordtyskland. Da Innocens III som et led i den europæiske storpolitik så sig nødsaget til at stille Frederik II op som kejser imod Otto IV, så fulgte Danmark ham også beredvilligt heri; men Valdemar II benyttede da den gunstige lejlighed til at få kejseren til at afstå de nordtyske landskaber, som kong Valdemar havde lagt under sit scepter, således at Elben og Elde skulde danne grænse⁵. For Frederik II, der så sagen ud fra sit sicilianske standpunkt, betød disse landafståelser kun lidt, og han ofrede dem uden skruper for at have en venligtsindet nabo i nord.

Hvad østersøkorstoget angår, så havde paven allerede i 1206 eller 1207 givet Anders Sunesøn tilladelse til at indsætte biskop i de byer, som han eventuelt vilde komme til at kristne⁶, og nogen tid efter manede paven i kraftige vendinger kong Valdemar til at virke for hedningernes omvendelse⁷. Der var i Danmark for så vidt basis for en sådan politik, som allerede Eskil havde haft planer om et østersøkorstog

---

Cisterciensernes specielle indsats for de baltiske landes kristning er skildret af Wolfgang Schmidt: *Die Zisterzienser im Baltikum und in Finland*; *Finska kyrkohistoriska samfundets årsskrift XXIX—XXX*, 1—286.

¹ Forudsætningen i form af tidligere danske fremstød i Balticum er skildret af L. P. Fabricius: *Sagnet om Danebrog og de ældste Forbindelser med Estland*; *Kirkehistoriske Samlinger* 6. række I, 485—533.

² *Bullarium Danicum* 74.

³ *Id.* 76.

⁴ *Id.* 77.

⁵ *Id.* 104.

⁶ *Id.* 49.

⁷ *Id.* 73.

med pavelig støtte, og i 1197 havde Knud IV gjort et kors-tog til Estland¹. I 1202 var Anders Sunesøn i Finland og i 1206 foretog han et tog til Øsel. Foruden erkesædet i Lund havde også det i Bremen taget sagen op. En bremerkannik, Albert, var i 1199 blevet indsat som biskop over Livland; men selv om han kom fra Bremen, ønskede han dog ikke at gå i Ansgars fodspor, idet han mente, at uden en militær besættelse kunde landets kristning ikke have nogen ret art. Med pavens velsignelse² lykkedes det ham også at få en hær stablet på benene. Støttet til denne fik han i 1201 grundlagt staden Riga, og for at give den uundværlige militærmagt fastere form, fik han året efter oprettet sværdriddernes orden. Takket være denne gik missionsarbejdet hurtigere frem, og paven støttede biskop Albert ved at løsgøre ham for Bremens overhøjhed og i 1213 stille Riga stift direkte under pavestolen.

Biskop Albert var ikke ene om at virke i disse egne. Som så ofte siden fulgtes købmand og missionær, og mens Albert kristnede livlænderne, sørgede de interesserede handelsmagter at udnytte de nye muligheder. Der var faktisk et helt kapløb om østersølandene i de år. Konrad af Massuvien gik mod preusserne, og i Finland fortsatte svenskerne deres fremgang. Det var et kapløb om kolonier og handelsveje, hvori også Danmark ønskede at tage del. I Estland stødte de tre hovedmagters, de tyske ridderes, Sveriges og Danmarks interesser sammen.

Så snart Anders Sunesøn i 1206 havde fået den nævnte pavelige bevilling til at indsætte bisp i erobret land, var han også klar til det første fremstød. Den 26 og 27 april holdt erkebispen kirkemøde i Odense, hvortil han havde stævnet alle sine lydbisper³. Det ligger nær at antage, at dette koncil tillige har været en art kirkeligt hærske indendørs stævne, inden den danske korshær stævnedes ud og besatte Øsel⁴. Toget lærte imidler-

---

¹ Valdemarsårbogen; *Annales Danici* ed. Ellen Jørgensen 92—93 (Khvn. 1920).

² Sveriges Traktater udg. av O. S. Rydberg I, 55 (Sthlm. 1877).

³ Valdemarsårbogen; *Annales Danici* 96.

⁴ Henrik af Letland (*Chron.* X, 13) lader også kongen deltage, men kong

tid erkebispens, at hans egen militærmagt var for ringe til den åbenbart nødvendige effektive militære besættelse. Han besluttede sig derfor til at påkalde hjælp fra den verdslige arm. I 1210 foretog kong Valdemar et tog til Preussen og Samland, hvor den polske hertug Mistivi måtte sværge kongen lensed¹. Erik Arup mener², at kongens undersåtter, de lybske købmænd, har ønsket en aggressiv politik til sikring af de vigtige østlige handelsveje. Det samme kan vel også gælde den danske storhandel, der endnu ikke på nogen måde følte sig slået ud af lybækkerne.

I 1212 fik Anders Sunesøns magt en ny udvidelse, idet paven udnævnte ham til pavelig legat for missions- og korstogsvirksomheden i østersølandene³ med den kendte vending »evellas et destruas, edifices et plantas». Gentagne gange udsendte paven opråb om at prædike korstog og om at samle penge dertil⁴. Det er muligt, at hensynet med at tildele Anders Sunesøn denne nye myndighed var, at han skulde føre et vist tilsyn med den noget selvrådige bisp Albert i Riga, og endvidere at sikre missionsarbejdet mod direkte eller indirekte vanskeliggørelser fra Bremens stift, hvor man med nogen misundelse så på, hvordan sagerne havde udviklet sig uden dettes medvirken. Der var en handelsmæssig modsætning, og der var i Bremen tillige en stemning for bisp Valdemar, hvad der yderligere skærpede modsætningsforholdet til kong Valdemars Danmark. Det var i sin egenskab af missionslegat, at Anders Sunesøn i 1213 oprettede et bispedømme af Sakkala og Hugenhusen⁵, grænsedistrikterne mellem Estland og Livland, samtidig med at sværdordenen fik bekræftelse på den verdslige besiddelse af de samme landskaber, »med

---

Valdemar var dette år netop optaget af et nyt fremstød over Elben, hvorved han erobrede Ertenborg. Annalerne fra Lund og Ryd nævner da også blot Anders Sunesøn som togets leder.

¹ Valdemarsårbogen; *Annales Danici* 98.

² Erik Arup: *Danmarks Historie* I, 275.

³ *Bullarium Danicum* 82.

⁴ Id. 85, 87, 131.

⁵ Id. 89.

undtagelse af de rettigheder, der tilkommer biskoppen og kirken»¹. Hvad samme sværdorden havde lidt af overlast fra Bremens side, skulde erkebispens undergivne prælater, nemlig abbeden på Gotland og to provster i Lunde stift, skaffe dem oprejsning for², antagelig ved en voldgiftskendelse af de tre gejstlige.

Biskop Alberts stilling var efterhånden blevet ret kritisk. Fra nord og øst var han udsat for angreb fra esterne, der atter støttedes fra Pskov. Fra Bremen kunde han, som sagerne stod, ingen hjælp vente. Skulde han reddes, måtte det blive ved østersølandenes missionslegat. Anders Sunesøn havde heller ikke til hensigt at svigte. Med Henrik af Letlands udtryck havde Gud i sit kogger endnu en udvalgt pil³, nemlig Albert af Nordalbingien. Grev Albert foretog i 1217 et tog til Livland⁴. Om man fra første færd har tænkt sig dette strejftog som en tilstrækkelig hjælp, eller det blot har været af-orienterende art, lader sig ikke sige. Klart blev det ialtfald, at en ganske betydelig militær indsats var nødvendig. Gratis skulde hjælpen ingenlunde ydes fra dansk side. Pave Honorius III lovede, at de lande, der blev erobret, skulde lægges under Danmark og den danske kirke⁵. Det var en sejr for Anders Sunesøns diplomati. Rigabispnen var næppe begejstret for disse muligheder, men måtte bøje sig for den hårde nødvendighed.

En sag af så stor vigtighed måtte forelægges rigets stormænd. I 1218 stævnedes da til møde i Slesvig rigets kirkelige og verdslige dignitarer. Her mødte »femten biskopper, tre hertuger, lige så mange grever og mange flere abbeder»⁶, en vældig politisk demonstration af Danmark som østersøstormagt. Af de 15 bisper kan kun de otte være danske.

¹ Salvo jure, quod debet ad episcopum et ecclesiam pertinere; Bullarium 91.

² Bullarium Danicum 90.

³ Henrici Chronicon Lyvonie XXI, 1—2; M. G. S. XXIII.

⁴ Bullarium Danicum 115.

⁵ Id. 140.

⁶ Valdemarsårbogen; Annales Danici 104.

Lægges hertil Theoderik af Estland og Bernhard af Semgallen, som søgte hjælpen, må der yderligere have været fem fremmede, blandt dem har antagelig været bisperne af Lübeck, Ratzeburg og Schwerin. Kong Valdemar havde intet imod yderligere at udbrede danevælden, men formulerede sit tilsagn i den mere passende form, at han vilde komme »for den hellige jomfrus skyld og til sine synders forladelse»¹.

I 1219 foregik da det berømte tog »med en overordentlig stor hær og femten hundrede langskibe»², som kong Valdemars noget yngre beundrer, forfatteren af Rydårbogen, særdeles imponeret udtrykker det. Den samtidige Valdemarsårbog er som sædvanlig mere nøgtern: »Der blev udbudt leding mod hedningerne i Estland»³.

For at have et fast punkt, hvorfra landet kunde beherskes, opførtes en borg ved Reval. Mens kongen efter felttogets lykkelige gennemførelse drog hjem, blev Anders Sune-søn på stedet for at organisere kirken, der jo skulde høre under Lundestol. I kampen var Estlands biskop, Theoderik, blevet dræbt. Landet deltes nu i to stifter. Til biskop i Reval med de to vestlige landskaber, Reval og Harrien, som stift indviede erkebispens kongens kapellan, Viscelin; mens Astrad fik de østlige landskaber Wierland og Jerwen som sit område.

Da nu den truende ydre fare var borte, kom der rivninger med tyskerne. Resolut lukkede da kong Valdemar for forstærkninger til disse ved at spærre Lübecks havn, selv om også paven protesterede⁴. I 1220 måtte kong Valdemar igen drage til Estland⁵. Samtidig søgte Sverige at få del i rovet⁶, der var jo også kun en ganske kort overfart til Estland fra den finske kyst, og trods alle tyske protester lan-

¹ Henrik af Letland XXII, 1.

² Rydårbogen; *Annales Danici* 105.

³ *Edicta est expeditio super paganos ad Estoniam*, Valdemarsårbogen; *Annales Danici* 104.

⁴ *Bullarium Danicum* 150.

⁵ Lundeårbogen; *Annales Danici* 105.

⁶ Henrik af Letland XXIV, 3. — K. Westman: *Den svenska kyrkans utveckling* 278 ff.

dede en svensk hær på Estlands vestkyst. Et pludseligt overfald, som det, der den 15. juni året før nær havde gjort det af med den danske expeditionsstyrke, gjorde en brat ende på videre svensk fremtrængen over den finske bugt. Fem hundrede svenskere med bisp Karl i spidsen vandt her martyriets krone. Blot nogle få undslap til Anders Sunesøn i Reval, der vel ikke har kunnet komme dem til hjælp. Det var Øselboerne, der havde voldt svenskernes nederlag, og i det følgende år, 1221, forsøgte de sig også med et fremstød mod erkebispen, men blev da slået tilbage¹.

Ved snilt at manøvrere mellem Rigabispens og sværd-ridderne fik Anders Sunesøn endelig bisp Albert til at anerkende Danmarks overhøjhed over Estland og Livland². Hermed mente erkebispen at have sikret sit værk i Estland så vidt gørligt. Han overlod til bisp Tuvo af Ribe at føre gerningen videre og rejste til Danmark. Der var grunde nok til at tage hjem. Det vaklende helbred krævede det, og desuden måtte han hjem for at kunne modtage en udsendt pavelig legat. Det var de indviklede forhold i Sverige, der gav Honorius III anledning til at sende en legat til Norden, hvor han dog i forvejen havde een legat, nemlig Anders Sunesøn, men pave Honorius bruger i modsætning till Innocens III sjældent titlen.

Dog inden legaten, Gregorius de Crescentia, nåede herop, var de svenske forhold, som han skulde ordne, bragt til en afgørelse. Om legatens virksomhed ved vi, at han fik sammenkaldt til et bispemøde i Slesvig, hvor det blandt andet vedtoges, at præsters børn ikke skulde være arveberettigede. Man har sikkert i Rom været utilfreds med den ringe fremgang, som cølibatskravet gjorde i Norden, det vidste man nemlig godt nok besked med i Rom, og derfor var der blandt de særlige fuldmagter, som kardinalen var udstyret med, også een, der tillod ham at dispensere præstesønner, så de kunde blive præster³, hvad nemlig ingenlunde var ualmindeligt i

¹ Ib. XXIV, 7.

² Henrik af Letland XXIV, 4.

³ Bullarium Danicum 160.

Danmark. I Jylland traf kardinal Gregorius sammen med en ungdomsven fra studieårene i Paris, abbed Gunner i Øm, som han fik anbragt i den ledige bispestol i Viborg¹.

Østersøpolitikken er her set i nøje forbindelse med forholdet til pavestolen, som et led i den samtidige europæiske udenrigspolitik². Dermed være ikke sagt, at de pavelige direktiver er de mest afgørende for de beslutninger som træffes af kong Valdemar og erkebisp Anders Sunesøn. Men det skal fremhæves, at på dette område kunde kuriens og den danske regerings politik arbejde i bedste forståelse.

Det viste sig, at det trods alt oversteg det danske riges kræfter at spille en østersøstormagts rolle, eller rettere både at føre en aggressiv politik i Nordtyskland og i Estland.

Da der på dette tidspunkt ikke forelå nogen trusel mod Danmarks sydgrænse, havde den nordtyske erobringspolitik ingen særlig berettigelse. Det drejede sig her om folk, der stod på et kulturtrin, der ikke var meget forskellig fra det danske. De kunde for en tid militært undertvinges, men ikke varigt vindes for dansk kultur og for det danske rige. Der synes ikke at være tale om noget dansk kulturelt fremstød efter den militære undertvingelse, hverken i Holsten eller i de øvrige nordtyske lande, som Valdemar II lagde under sit scepter. Det havde dog ligget nær at fortsætte den linie, man var slået ind på på Rügen, og som der havde vist sig frugtbringende. For Estland stillede sagen sig noget anderledes. Esterne havde ingen chance for at hævde deres selvstændighed overfor de angribende magter. Hvis ikke Danmark havde erobret landet, var der andre, der var mere end villige nok til at gøre det. Det vilde for esterne i alle tilfælde resultere i en undertrykkelse, omend der nok vilde være mere end en gradsforskel mellem en dansk besættelse og en tysk. Det er i denne forbindelse ganske anskueligt at erindre, at rygboerne, der havde været under dansk styre i et halvt

¹ Vita Gunneri; *Scriptores Minores* II, 265—67.

² Ud fra helt andre synspunkter har N. G. Heine fremstillet dansk østersøpolitik under kong Valdemar i »Østersøproblemer omkring 1200», *Humanistiske Studier* II (Aarhus 1941).

århundrede, reddede den danske ekspeditionshær under ester-nes pludselige overfald efter det berømmelige Valdemarsslag. Den for esterne betydningsfulde anden side af sagen, den positive, delagtiggørelsen i den europæisk-kristelige kultur, kunde først vise sig efterhånden. Den viste sig iøvrigt at være dyrt købt for ester og livlændere.

Som der i vore dage er talt om folk, der er egnede til at have kolonier, og andre der ikke er det, kan man om den tyske orden sige, at den løste den militære og den merkan-tile side af sagen. Lidt mere forbehold vil man tage angående den kirkelige side. Selv om der jo byggedes kirker til befolk-ningen, og selv om cistercienserne i Dünamundeklostret, der var grundlagt i 1205, under abbed Theoderik, den senere biskop, efter denne ordens sædvanlige skik er gået nogenlunde lempeligt frem, så lader det sig dog ikke skjule, at sværd-ridderne og biskop Albert af Rigas mission var, hvad man med rette har kaldt en »sværdmission«. Nu var det skik, at når de baltiske folk gik over til kristendommen, skete det stammevis, og endelig har ordet tvangsdåb ikke lydt helt så ukristeligt for middelalderlige øren som for vore. Når trods dette, pave Innocens III, hvem man næppe kan beskylde for utidig blødsødenhed overfor hedninger og kættere, alligevel fandt sig foranlediget til at protestere mod Rigamissionens metoder¹, tør man vel antage, at tyskernes optræden har været præget af en usædvanlig brutalitet. Den kulturelle op-gave magtede den tyske orden ikke. Balterne lod sig ikke gøre til tyskere, og andre muligheder kendte den tyske kultur-mission ikke, følgelig blev balternes kår undertrykkelse og trældom. Det hjalp kun lidt, at pavestolen ved Vilhelm af Sabinas legation til Norden søgte at sikre de nyomvendte visse menneskelige rettigheder.

På en ganske anden måde evnede svenskerne at drage finnerne ind i den fælleseuropæiske kulturkreds. Det danske forsøg blev ikke af særlig lang varighed, ialtfald varede det ikke længe nok til, at den danske påvirkning, hæmmet af den

---

¹ Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch I, 27 28.

lange afstand kunde blive effektiv. Desuden krydsedes den af, at en del af handelen efterhånden kom på tyske hænder, ligesom også de estniske godser i højere grad kom i tysk end i dansk eje¹. Det er derfor vanskeligt at vise spor af den danske kulturmissions evne eller mangel på evne til at løse sin opgave. Det er tvivlsomt, om den kan aflæses i arkitekturens formsprog på samme umiddelbare måde, som tilfældet er med kirke- og klosterbygningerne på Rügen; men det er, som Vilh. la Cour har fremhævet det, dog ganske interessant, at netop Rügen og Estland, hvor der var gjort en dansk kulturindsats af nogen betydning, reddedes ved sammenbruddet i 1223².

Der foreligger allerede en hel lille litteratur om de arkitektoniske forbindelser mellem Danmark og Nordtyskland i det her omhandlede tidsrum³, et problem som den alt for tidligt afdøde historiker, Johan Plesner, havde taget op til behandling på bred basis og set i forbindelse med den almindelige historiske udvikling. Man har da stadig søgt at vise påvirkninger fra Nordtyskland, specielt Lübeck, i danske bygværker. Nu var Lübeck på Valdemar II's tid imidlertid en nybyggerby, og det plejer ikke netop at være dem, der er nyskabende på kunstens og stilens område. Det kunde derfor være af interesse at spørge, om problemet ikke kunde ses fra den anden side, om Valdemarernes Danmark med de livlige forbindelser til kunstcentrerne i Frankrig har kunnet påvirke bygningskunsten i Nordtyskland og i de lande, der

---

¹ Den estniske historiker Paul Johansen har i sin bog: *Die Estlandsliste des Liber Census Daniae* (1933) været inde på spørgsmålet om den danske administrations indsats og de veje, som den kristne missions fremrykning fulgte.

² Vilh. la Cour: *Danmarks Historie I*, 137. (Khvn. 1939).

³ Jan Steenberg: *Studier i dansk og nordtysk Teglstensarkitektur i 13. Aarhundrede* (Khvn. 1935). Johan Plesner: *Lübeck og Danmark ved Aar 1200*; *Scandia IX*, 1936, 131—155. Hans Lassen: *Lübeck omkring 1200*; *Humanistiske Studier II* (Aarhus 1941). Hans Lassen: *Das romanische Lübeck*; *Acta Archaeologica XIV*, 1943, 1—54.

for en tid var lagt under dansk styre¹. Dog, det vil føre for langt bort fra denne afhandlings emne og område.

2. Det svenske primat.

Da erkebisp Eskil i 1164 i katedralen i Sens indviede den første erkebisp til Uppsala, trådte Lunds primat over den svenske kirke i kraft. Det gav forøget anseelse til erkesædet i Lund, men skulde iøvrigt i den følgende tid medføre ikke få rivninger mellem den danske og den svenske kirke.

Anders Sunesøn blev den sidste lundebisp, der med kraft og evne hævdede primatet over den svenske kirke. Der lå det rimelige i primatet, at Danmark på det tidspunkt var nået videst i kirkelig og kulturel udvikling. Den svenske kirke kunde vanskeligt endnu stå på egne ben. Det illustreres ganske tydeligt af en af de første sager, som Anders Sunesøn måtte beskæftige sig med vedrørende primatet over den svenske kirke. Sagen er helt ubetydlig af indhold, men iøvrigt karakteristisk nok. Den svenske erkebisp Olov Lambatunga havde ved en ildebrand mistet sit pallium, det erkebiskoppe-lige værdighedstegn. Han henvendte sig da i Lund, da jo uppsalaerkebisperne skulde hente pallium hos primas i Lund. Det vidste den kirkeretskyndige Anders Sunesøn udmærket, at det egentlig kun gjalt, når erkesædet havde været ledigt og en ny erkebisp valgt. Det foreliggende tilfælde var da af en nogen speciel karakter, hvor paven, som han fremhæver det i sin bulle, kunde være i sin gode ret til at nægte at opfylde Anders Sunesøns begæring om at få et nyt pallium tilsendt til viderebefordring til Uppsala. Paven svarede dog, at det vilde han ikke gøre, da uppsalaerkebispens ellers nødvendigvis måtte sende bud til Rom, hvad hans fattige kirke ikke havde råd til. Derfor sendte paven nådigst palliet til Anders Sunesøn til viderebesørgelse, men med den udtryk-

---

¹ Det er i denne forbindelse værd at mærke, at Lauritz Weibull: St. Knut i Österled; Scandia XVII, 1946, 84 ff. stærkt reducerer den sædvanlige vurdering af Lübecks dominerende stilling fra dens allerførste tid.

kelige reservation, at dette tilfælde ikke måtte skabe noget præcedens¹. Paven ønskede ikke at lade denne afgørelse blive retstiftende for fremtiden.

Innocens III lod oftest forbindelsen mellem kurien og Sverige formidle over Lund, mens Honorius III synes at ville indrømme uppsalaerkebisen en friere stilling. Det ses f. eks. af bestemmelserne om Peterspengene, som Anders Sunesøn under Innocens III skulde indsamle både for Danmark og Sverige², mens Honorius III stillede erkebisen i Uppsala frit, om han vilde sende pengene til Lund som tidligere eller foretrække at sende dem direkte til Rom³. Måske har Anders Sunesøn også selv forstået, at den strenge hævdeelse af primatet over den svenske kirke efterhånden måtte læmpes. Da han således på Nydalamunkenes begæring udstedte et beskyttelsesbrev for deres kloster⁴, hvad også Absalon tidligere havde gjort⁵, så gav han det ikke slet så fordringsfuldt en udformning som forgængerens⁶.

Hvad Anders Sunesøn ellers rent kirkeligt har betydet for Sverige lader sig ikke følge i alle enkeltheder, men enkelte træk lader sig dog anføre.

Ud fra hele sin juridiske uddannelse og kirkepolitiske anskuelse var Anders Sunesøn en afgjort tilhænger af den kanoniske rets forrang frem for den nationale. Der kan ikke være tvivl om, at Anders Sunesøn gerne har villet føre pavens bud om visse kanoniske bestemmelser ud i livet i Sverige. På en række punkter kom dog både pave og primas til kort. Den kanoniske ret vandt kun langsomt indpas i Sverige. Paven forlangte som allerede tidligere Alexander III testamentfriheden indført i Sverige, hvad der vilde betyde langt bedre muligheder for kirkens godserhvervelser. Det var en ganske

---

¹ Bullarium Danicum 46.

² Id. 43.

³ Id. 168.

⁴ Diplomatarium Suecanum ed. J. G. Liljegren I, 119 (Holmiæ 1829).

⁵ Diplomatarium Suecanum I, 89.

⁶ K. B. Westman: Den svenska kyrkans utveckling 235 (Sthlm. 1915).

selvfølgelig ting for paven at stille dette krav; men de svenske ting og de svenske landskabslove godkendte aldrig den fulde testamentfrihed. Som i Danmark måtte Anders Sunesøn også i Sverige kæmpe for cølibatets gennemførelse og med endnu mindre held. De svenske præster vilde end ikke nøjes med friller, men hævdede at have pavelige privilegier på at leve i retmæssigt ægteskab. Det forekom paven noget usandsynligt, at denne påstand skulde have noget på sig. Han bad derfor Anders Sunesøn om at lade de svenske præster nærmere påvise deres særlige rettigheder¹. Formodentlig er sagen derved blot blevet henlagt indtil videre. Hvor ivrig end Anders Sunesøn selv kan have været for cølibatets overholdelse, så er han dog villig til at søge paven om dispensation for præstesønner, der ønskede præstevielse, endog når det angik den svenske kirkes to vigtigste embeder, erkesædet i Uppsala² og bispestolen i det finske stift³. Paven var noget betænkelig, da det gjaldt Uppsala, men efter at have drøftet sagen med kardinalerne, overlod han sagen til Anders Sunesøns afgørelse, atter et bevis på den enestaende tillid, som paven nærrede til erkebispem. Paven fremsendte nemlig palliet til Anders Sunesøn med den besked, at han efter nærmere overvejelse enten kunde konferere den udvalgte erkebisp værdighedstegnet eller returnere det til Rom. Anders Sunesøn behøvede ikke lang betænkningstid i den sag. Hvad der for ham var af særdeles vigtighed var, at den udvalgte Valerius var en afgjort tilhænger af den kirkelige selvstændighedspolitik. For at sætte sagen igennem havde Anders Sunesøn slået på strenge, som han vidste vilde vinde gehør i Rom, nemlig om det trældommens åg, der hvilede på den svenske kirke⁴. I sin nordiske politik behøvede erkebispem endelig en højst fornøden støtte for kong Sverkers vaklende trone, og han så nu engang i

---

¹ Bullarium Danicum 88.

² Ib. 61.

³ Ib. 72. Dette pavebrev er behandlet af J. W. Ruuth i Historiallinen Arkisto 1911.

⁴ Cum nulla ecclesia sit in mundi partibus constituta que tantum propter insolentiam populi jugo subjaceat seruitutis.

forbundet med Sverkers kongemagt muligheden for den universelle kirkepolitiks fremgang i Sverige. Forbundet var for så vidt beseglet allerede i 1200, da kong Sverker indrømmede gejstligheden exemption fra de verdslige ting og godkendte, at kirkens ejendom skulde være skattefri.

Gennem hele det 12. århundrede havde Sverige været hjem søgt af tronkampe mellem sverkerätten og Erik den Helliges slægt. Siden 1196 havde den yngre Sverker beklædt tronen; men han trængtes hårdt af kong Knuts sønner med Erik Knutsson i spidsen. Anders Sunesøn forstod da også, at da han og kirken gik ind for at støtte kong Sverker, kunde den åndelige magt alene ikke slå til. Væbnet støtte var nødvendig. Hvad nu enten kong Valdemar var for optaget i Nordtyskland til at kunne virke på andre fronter, eller det var, fordi han ikke ønskede at intervenere i Sverige, så måtte erkebispens selv stable den nødvendige hjælpehær på benene. Der er flere ting, der tyder på, at kong Valdemar ikke havde større interesse eller sympati for dette foretagende. Der er således ingen af de herhenhørende begivenheder, der omtales i Valdemarsårbogen, som faktisk er det officielle udtryk for den kongelige politik.

Samme år som Valerius var blevet valgt i 1208, led den danske expeditionsstyrke det store nederlag ved Lena¹. Virkningerne af nederlaget var politisk afgørende for Sverkers kongemagt. Selv undslap han med hærens rester til Danmark. I slaget faldt to af erkebispens egne brødre, Lars og Ebbe. Der kan for så vidt nok tales om en »privat storpolitik«², men det var ikke derfor nogen tilfældig episode. Det var et naturligt led i Anders Sunesøns samlede udenrigspolitik, såvel kirkepolitisk som statspolitisk. Hvilket indtryk slaget gjorde på samtid og eftertid, kan vi spore i sagn og digtning. I Sverige digtedes sejrsviser, hvori den slagne fjende hånedes, to danske løb for een svensker, mens sorgen i Danmark fik udtryk i de gribende linier om hestene, der kom blodige

¹ Annales Danici 96—97; Annales Sigtunensis; S. R. S. III, 1, 2.

² Erik Arup: Danmarks Historie I, 274.

hjem, men sadlerne de var tomme. Ja, trods al kristendom var der dem, der vidste at berette, at Odin selv havde viet valen¹.

Anders Sunesøn lod som svensk primas straks det skete indberette til Rom, og Innocens, der var vant til at ind- og afsætte selve den tysk-romerske kejser, mente naturligt nok at kunne disponere over den svenske krone som over så mange andre. Den 13. november 1208 lod han derfor udgå en bulle² om, att bisperne af Växiö, Linköping og Skara skulde bevæge kong Erik til at overlade kronen til dens retmæssige og af paven beskyttede bærer, den landflygtige kong Sverker, samt yde erkebisp Valerius, der ligesom kongen havde søgt tilflugt i Danmark, en passende oprejsning. Hvorvidt de tre bisper har reageret, ved vi ikke³. Det er næppe sandsynligt. Sagen hørte heller ikke til dem, der kunde afgøres af en pavelig bulle eller af tre bispers voldgift. Våbnene havde talt, og våbenlykken var ikke kong Sverker gunstig. I 1210 faldt han i slaget ved Gestilren⁴, og i erkendelse af det afgørende heri, forsonede erkebisp Valerius sig kort efter med kong Erik⁵. Også kong Valdemar, der som før nævnt ikke var nogen tilhænger af erkebispens svenske interventionspolitik, anerkendte omgående den nye konge, der tilmed fik kong Valdemars søster, Rikissa, til hustru⁶, og ved næste tronskifte tog kong Valdemar straks parti for Erik-slægten.

I 1216 døde Erik Knutsson. Han efterfulgtes ikke af sin posthume søn Erik, men af Sverkers søn, Johan, der ligesom sin fader søgte støtte i et forbund med kirken. Det er ham, der stod bag det før omtalte mislykkede svenske korstog til Estland. Erik Knutssons enke, Rikissa, vendte tilbage til sin broder kong Valdemar, hvor hun døde i 1220.

¹ L. Fr. Löffler: Till 700-årsminnet af slaget vid Lena; Fornvännen 1908.

² Bullarium Danicum 69.

³ Edgren: Innocens III och Sveriges inbördes strider; Bidrag til Sverges Medeltidshistoria tillägnade Malmström, 9. (Uppsala 1902).

⁴ Annales Danici 98—99.

⁵ Westman: Den svenska kyrkans utveckling, 245 (Sthlm. 1915).

⁶ Annales Danici 98—99.

Hun blev begravet i Ringsted ¹. Kong Valdemar søgte hjælp for sin søstersøn hos pave Honorius III ², hvad der førte til en række langvarige og indviklede forhandlinger. Den svenske kirke med erkebisp Valerius i spidsen stod samlet om kong Johan. Erkebisen havde tilmed kronet kongen under medvirken af tre andre bisper. Den 7. august 1219 forordnede paven ³, at tre bisper, nemlig de fra Lübeck, Ratzeburg og Schwerin skulde undersøge sagen vedrørende kroningen og, om kong Valdemars fremstilling fandtes at være rigtig, da at beordre erkebisen og een af de assisterende bisper til at stå til ansvar derfor i Rom. Dette krav synes at være en uomtvistelig tilsidesættelse af Sveriges primas, der tilmed var pavelig legat med ret til at rydde og plante i al Sveriges rige, men der er flere ting, der tyder på, at forholdet mellem Anders Sunesøn og Honorius III trods al velvilje aldrig blev helt så tillidsfuldt og betroet, som det havde været mellem Anders Sunesøn og Innocens III. Det er i denne forbindelse værd at mærke sig, at de tre uvildige undersøgelsesdommere ikke var suffraganer under Lund; men derimod kong Valdemars undersåtter. Det kunde derfor falde dem vanskeligt at bevare deres uvildighed.

Anders Sunesøns stilling var vanskelig. Som den universelle kirkepolitikens forkæmper burde han støtte Valerius, som han selv i sin tid havde sørget for at få indsat som erkebisp. På den anden side stod hensynet til kong Valdemar, med hvem et nært samarbejde var særdeles nødvendigt af hensyn til den væbnede sikring af missionsvirksomheden i Estland. Det svenske nederlag derovre var nok en personlig sorg for Anders Sunesøn ⁴, men politisk har det sikkert været ham en lettelse. Et farligt stridspunkt var dermed ude af verden. De politiske forhold var indviklede nok endda, og det skulde ikke gøre det lettere, at erkebisp Valerius døde samme år, så meget mere som hans designerede efterfølger var bisp

¹ Tabula Ringstadiensis; Scriptores Minores II, 84.

² Sveriges Traktater utg. av O. S. Rydberg I, 66.

³ Bullarium Danicum 144.

⁴ Henrik af Lettland XXIV, 3.

Olov af Strängnäs, der var impliceret i kroningssagen. Bisp Olov sendte da provst Gaufrid af St. Per i Sigtuna til Rom for at procedere for den svenske kirke¹. Da han intet kunde udrette, rejste den tredie i kroningssagen implicerede, nemlig biskop Bengt af Skara til Rom. Kurien vidste nu åbenbart hverken ud eller ind og besluttede derfor at sende en legat til Norden, for at han på stedet kunde sætte sig ind i de indviklede forhold. Set fra Rom kunde det nok gøres nødvendigt, da den pavelige legat på stedet, erkebispen i Lund, intet foretog sig, men blot helligede sig Estlands erobring og kristning. Anders Sunesøn havde imidlertid lært af begivenhederne i 1208—10, at intervention i Sverige var en farlig sag, og at det var bedst at se tiden lidt an. Udviklingen gav ham ret heri, for da kardinal Gregorius omsider kom til Norden, var det svenske spørgsmål løst på den måde, at kong Johan var død og Erik Erikssøn i uanfægtet besiddelse af den svenske krone. Legaten havde da blot at godkende det skete og at sanktionere bisp Olovs overflytning fra Strängnäs til erkesædet i Uppsala.

Men kurien benyttede lejligheden, som bød sig, til med kardinalen at proklamere et helt reformprogram for den svenske kirke. Blandt ankepunkterne var, at staten tog kirkeejendomme under vakance, at de frie valg og kirkens særlige jurisdiktion ikke respekteredes². Kravene er væsentlig de samme, som Anders Sunesøn og Valerius havde kæmpet for, navnlig imod Eriksätten. Et vigtigt skridt i retning af disse reformkravs opfyldelse skete dog først på Skäninge möte 1248.

Omend i statslig henseende ret løst knyttet til den svenske krone hørte Gotland³ ubetinget under den svenske kirke, nærmere betegnet bispen i Linköping. Gotlændingene ydede ikke bispetiende, som det i det hele endnu ikke var blevet almindeligt i den svenske kirkeprovins. Omkring 1200 var

¹ S. Ambrosiani: Anledningen till biskop Bengts af Skara Romfärd 1220; Bidrag till Sveriges Medeltidshistoria tillägnade Malmström, 4.

² Diplomatarium Suecanum I, 186.

³ Anders Sunesøns forhold til Gotland er mere indgående behandlet i Festskrift til Erik Arup, 107—17 (Khvn. 1946).

bispetienden vistnok kun kendt i Skara stift. På Gotland fandtes den gamle tredeling af tienden, som den kendes fra England, en tredeling mellem præst, kirke og de fattige. Om denne fordeling opstod der i Anders Sunesøns tid strid mellem biskop Karl af Linköping og den rige øs menigheder og præsteskab. Anders Sunesøn måtte mægle og fik et forlig bragt i stand, hvorved den gamle tredeling bibeholdtes, mens gotlændingenenes forpligtelser overfor bispen reguleredes på anden måde med bestemmelser om, hvad præst og menighed skulde yde bispen ved visitats hver tredje år. De kirker, der ikke visiteredes, skulde i stedet for de fastsatte ydelser betale en pengeafgift efter særlig overenskomst¹.

Erkebisperne Eskil og Absalon havde med myndighed varetaget deres opgave som den svenske kirkes primas. Anders Sunesøn fortsatte på samme linie, men med hans død eller måske allerede ved ankomsten af den pavelige legat, Gregorius, hørte Lundesædets primat op med at betyde noget, selv om der formelt ingen ændring skete i forholdet mellem Uppsala og Lund. Ingen af de følgende erkebisper i Lund gør sig stærkere gældende i svensk politik. Under kirkestridens og nedgangens tid formåede de vel næppe heller at hævde en virkelig førerstilling. Sveriges opgang manifesterede sig tydeligt i bygningen af den nye pragtfulde domkirke i Uppsala efter de bedste franske mønstre. Engang gik vejen fra Sverige til Europa nødvendigvis over Lund, det behøvede den ikke at gøre mere.

Det er fra svensk side hævdet, at primatet virkede skadeligt for udviklingen af den svenske kirke, idet den kom til at savne de friske impulser, der kunde ligge i de ledende prælaters regelbundne romerrejser². Dette er næppe tilfældet under Anders Sunesøn, under hvem Lund virkede som en udmærket formidler mellem Sverige og Europa, hvad der f. eks. satte sit præg på den svenske kunst længe efter. Muligt

---

¹ Bullarium Danicum 116, 206.

² Westman: Svenska kyrkans utveckling, 276.

havde den svenske kirke omkring 1200 heller ikke råd til mange romerrejser. Herom vidner den ovenfor omtalte bulle¹ om det brændte pallium.

3. Laterankonciliet 1215.

Ved en bulle af 19. april 1213 stævnede pave Innocens III erkebisper, bisper, abbeder og priorer til et almindeligt koncil, der skulde træde sammen i lateranet den 1 november 1215 for at rådslå om det hellige lands tilbageerobring og den kristne kirkes forbedring². Anders Sunesøn var fra først af utilbøjelig til at tage afsted, måske var hans helbred allerede da mindre godt. Ialtfald undslog han sig for at rejse, hvad paven i et senere brev af 21. februar 1214 bebrejdede ham³. Anders Sunesøn synes derefter virkelig at være rejst til Rom⁴. I så fald har han været den eneste repræsentant for Norden. Ingen nordisk kilde nævner hans rejse, men i en liste over de deltagende bisper nævnes en biskop fra Norden, dog uden navn⁵. At det har været Anders Sunesøn, synes man at kunne slutte af en bulle fra Honorius III⁶, der giver erkebispens tilladelse til at besætte det ledige bispesæde i Roskilde med hans brodersøn, Peder Jakobsøn, hvilken tilladelse erkebispens havde fået hos den nylig afdøde pave Innocens.

Det var i en imponerende forsamling, at Anders Sunesøn indtog den plads, der med rette tilkom ham, blandt de fremmødte henved 500 bisper og 800 abbeder, samt for første gang siden kirkespaltningen repræsentanter for den græske kirke. De egentlige forhandlinger lader sig ikke følge. Vi ved blot, at de blev vedtaget ved tre store samlinger i Peterskirken.

¹ Bullarium Danicum 46.

² Ad recuperationem terre sancte et reformationem universalis ecclesie; Bullarium Danicum 84.

³ Bullarium Danicum 92.

⁴ Jvf. Lauritz Weibull, Skånes kyrka, 173.

⁵ Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XXXI, 586 (1906).

⁶ Bullarium Danicum 113.

Den første samling holdtes den 11. november. Paven sad på en trone højt hævet over den forsamling, han præsiderede for. Han åbnede selv mødet ved med kraftig røst at istemme hymnen *Veni creator spiritus* —¹, hvorefter han med udgangspunkt i Kristi ord: *Desiderio desideravi hoc pasca manducare vobiscum antequam patiar* klarlagde de to hovedproblemer, kirkens reform og tilbageerobringen af det hellige land².

Den 20. november holdtes den anden samling og den 30. november den tredje og sidste.

De vedtagne beslutninger omfattede 70 canones³, hvoraf dog nogle er gentagelser fra ældre kirkemøder.

Først fastsloges i højtidelige former den katholske tro. Derefter behandledes forholdet til staten. I cap. 3 hedder det, at den verdslige arm skal bistå kirken i kampen mod kætterne. En undladelse heraf kunde for fyrsterne føre en pavelig banlysning med sig. Det fastslås, at en fyrste kan berøves sit land og dette gives til en værdigere. Det er pavens politik overfor kongerigerne, England med flere, som pavelige vasalstater, der fik højtidelig stadfæstelse. For kætterkorstog fastsattes samme privilegier som for korstog til det hellige land. For at hindre nye kætterier i at opstå blev det forbudt at prædike uden at være tildelt kirkelig myndighed dertil. Til gengæld blev det indskærpet bisperne, at de skulde drage omsorg for, at der blev prædikeret for folket, ligesom det blev pålagt dem at våge over den rene lære.

Til præsteskabets højnelse blev der vedtaget en række paragraffer (c. 14—18) mod frådseri og drukkenskap og til indskærpelse af værdig optræden og værdig dragt. Om undervisningen fastslog c. 11, at der ved hver domkirke skulde

¹ Achille Luchaire: *Innocent III, vol. 6: Le concile de Lateran, 18.* (Paris 1908).

² *Innocentii sermo VI in concilio generali Lateranensi habitus; Innocentii Opera omnia; Patrologiæ cursus completus. Series secunda ed. J. P. Migne, vol. 217, c. 673 seq.* (Paris 1855).

³ *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio ed. J. D. Mansi, tomus XXII, c. 979—1068* (Paris & Leipzig i nytryk 1903).

være en magister, der gav gratis undervisning, og ved hver metropolitankirke skulde en theologus forestå den højere undervisning.

Vedrørende den kirkelige organisation fastslog c. 24 formerne for bispevalg, og c. 6 at erkebisen hvert år skulde holde provinssynode. Om beskatning af gejstligheden, som skulde forbeholdes paven alene, handler c. 46.

Om munkeordnerne foreskrevs det i c. 12, at en organisation som cisterciensernes skulde indføres for de øvrige ordener. Cisterciensere skulde medvirke ved planens gennemførelse. Formentlig i erkendelse af heri at have fundet de helt rigtige former for munkelivet, forbødes det i c. 13 at oprette nye ordener, der blot kunde volde forvirring og splittelse.

På den kirkelige disciplins område fastslog c. 10 skriftemålet som en pligt for alle kristne. Mindst een gang om året skulde man skrifte for sognepræsten, uden denne regels overholdelse kunde man intet sacramento modtage. Den canoniske ægteskabsret var overordentlig streng med hensyn til forbudte grader, og der var ofte søgt pavelig dispensation i sådanne sager. Derfor mildnedes disse bestemmelser i c. 50. Samtidig blev i c. 51 hemmelige ægteskaber forbudt, ethvert ægteskab skulde herefter lyses. Et afgørende indgreb i den verdslige ret er det forbud, som i c. 18 er indeholdt mod Gudsdomme.

Disse bestemmelser betød først og fremmest en ophøjelse af Innocens III's politik til gældende norm for kirkens fremtid; men de indeholdt tillige et reformprogram især gældende det indre kirkelige liv og af vidtrækkende betydning på det kirkeretlige område. Sigtende på den mere religiøse side af sagen er indskærpelsen af prædikepligten, hvorunder det ligefrem pålagdes hver biskop at sørge for, at der var tilstrækkeligt mange uddannede klerke til at prædike i stiftet, den sækulare gejstlighed havde nemlig ingen prædikepligt. Paven har her været lydhør overfor fremtidens krav, men har næppe forstået, at dette krav vilde komme til at bryde med et andet af de vedtagne kapitler, nemlig forbudet mod nye ordensstiftelser. Det blev jo netop de to nye ordener, tiggermunkene, der ikke alene med iver tog prædikenen op som

en hovedsag, men i det hele kom til at gøre et nyt stort fremstød for kirken og pavestolen.

Hvad dette pavelige reformprogram angår, lader det sig ikke gøre at efterforske virkningerne i Danmark af alle dets enkelte bestemmelser. Prædikepligten blev indskærpet, og vi ved også, at der blev prædikeret i Danmark. Det omtales flere gange, at bisp Gunnar prædikede;¹ men ellers ved vi ikke meget om den tids prædiken. Det er næppe sandsynligt, at enhver sognepræst har mestret forkyndelsens mundtlige form, mange har vel klaret sig med gengivelser fra homiliesamlinger², på samme måde som også langt senere tiders præster har udnyttet deres trofaste postille. Bestemmelserne om skrift og bod syntes kun langsomt at vinde indpas. I Norge skete det med Magnus Lagabøters kristenretter af 1267 og 1268³, mens den almindelige skriftepligt vistnok først blev påbudt i Danmark i Ulrik Stygges synodalstatuter af 1443. Det er ganske interessant at se de nye organisationsformer, der påbødes for munkeordnerne, på en måde var foregribet af Anders Sunesøn allerede før laterankonciliet. En af manglerne ved benediktinerordenen var, at hvert kloster dannede en enhed for sig uden nogen fast kontakt mellem landets enkelte klostre. For de danske benediktinerklostre fik Anders Sunesøn anordnet et slags nationalkapitel i Allehelgensklostret i Lund, hvad der i 1206 fik pavens approbation⁴. Også kirkens friheder, såsom skattefrihed og de frie bispevalg, var sikrede i Danmark i Anders Sunesøns tid. Det fortælles således, at bisp Tuvo af Ribe i 1214 blev valgt mod kongens vilje⁵. Det danske præsteskabs særstilling under den kirkelige jurisdiktion og undtaget fra landets almindelige retsforfølgning var uanfægtet. Til gengæld måtte kirken sørge for at holde ordentlig justits indenfor sine egne rækker; men det synes det ikke at have skortet på⁶.

¹ Vita Gunneri; Scriptorum Minores II, 266, 273.

² Hal Koch: Danmarks kirke II, 125 (Khvn. 1936).

³ Edv. Bull: Folk og kirke, 130 (Kristiania 1912).

⁴ Bullarium Danicum 52.

⁵ Chron. ep. ripensis ed. Ellen Jørgensen; Kirkehistoriske Samlinger 6. række I, 31.

⁶ Bullarium Danicum 83, 129, 138.

til præst uden testimonium¹. Vi ved, at erkebispens i vinteren 1206—07 holdt teologiske forelæsninger for præsteskabet i Rigga², selv om opholdet givetvis også havde andre, politiske formål. Alt hvad der angik undervisningen havde erkebispens, den tidligere Sorbonne-professors varmeste interesse.

Med hvilken iver Anders Sunnesøn søgte at virkeliggøre de af konciliet reformer, der endnu var påkrævede i Danmark, ses af, at han straks efter sin hjemkomst har taget fat på at få afskaffet de Gudsdomme, som i form af jernbyrd endnu var lovlige bevismidler i dansk eller ialtfald i skånsk ret. Allerede året efter laterankonciliet, i 1216, kunde reformen føres ud i livet i Skåne, hvor der i stedet for jernbyrds afgørelse indførtes dom af nævninge³. På Gotland kendtes jernbyrd ikke; men i Norge og Sverige varede det endnu en årrække inden den af kirkemødet påbudte reform førtes ud i livet. I Norge skete det først i forbindelse med legaten Vilhelm af Sabinas legation ved beslutninger på rigsmødet i Bergen i 1248, mens det i Sverige skete i forbindelse med Birger Jarls store moderniseringer af den svenske lovgivning.

Det er for så vidt en dristig sag at forsøge at skildre, som det her er gjort, en side af dansk udenrigspolitik i de første årtier af 1200-tallet med fremhævelse af netop erkebisp Anders Sunnesøns indsats, da det nylig er sagt, at i hvilken grad erkebispens har stået bag Valdemar Sejrs imperialistiske politik, kan vi kun gisne om, og at han iøvrigt på dette område synes at have været mindre aktiv end sine brødre⁴.

¹ Ellen Jørgensen: Fremmed Indflydelse, Bilag II, 98 (Khvn. 1908).

² Henrik af Letland X, 13.

³ Danmarks gamle Landskabslove I, 2; Skånske Lov, tillæg XII, 781 ff. (Khvn. 1933).

⁴ Stig Inul: Anders Sunnesen som lovgiver og juridisk forfatter; Svensk Juristtidning 1948, 7.

Denne tesis er næppe holdbar for en nærmere granskning. Tidens akter, ikke mindst pavebrevene, viser tydeligt erkebisp Anders Sunesøn som en mand i første række i det storpolitiske spil om Østersøen. Nogen tvingende årsag til at sætte skarpt skel mellem erobringstog og korstog er der ikke. Der er i og for sig ingen grund til at betvivle, at for Anders Sunesøn var Estlands erobring et korstog¹, og i den udmærket organiserede kirkelige propaganda er det naturligvis udelukkende den side af sagen, der omtales. Men iøvrigt ligger dette spørgsmål, om forholdet mellem den kirkelige expansion og storhandelens tarv klart belyst². Hovedformålet var sikringen af de østlige handelsveje, og det kunde kun ske ved en pacificering af de lidet civiliserede folkeslag, der hindrede forbindelsen mellem handelscentrerne i Rusland og østersøhandelen³. En effektiv pacificering af disse folk måtte blive ensbetydende med en kristning. Også senere tider har set missionær og handelsmand følges. Der er intet modsætningsforhold mellem det proklamerede formål, at udbrede kristendommen blandt esterne og det mindre omtalte, men meget vigtige, at Estland var udset til at afløse Gotland som hovedomsætningssted mellem vest og øst. Det lader sig ikke gøre at berøve Anders Sunesøn æren eller ansvaret for denne politik. Efter alt at dømme har kong Valdemar været mindre interesseret. Han vilde hellere udnytte den gunstige situation til fortsatte erobringer i Nordtyskland. Der er derfor snarere grund til at vende den anførte tesis om og hævde, at i hvilken grad Valdemar Sejr virkelig har billiget erkebispens imperialistiske politik, kan vi kun gisne om. Initiativet ligger afgjort hos Anders Sunesøn, og at han har formået at samle alle trådene, forholdet til pavestolen og dens universalpolitik, planlægning af korstog til kristendommens udbredelse, intervention i Sveriges indre stridigheder og varetagelsen af den ingenlunde ubetydelige danske storhandels interesser, viser ham som en praktisk politiker af stort format. Nogen efterfølger, der med samme

¹ Stig Iuul, *anf. arb.* 8, vil lade dette være det afgørende.

² Lauritz Weibull: *St. Knut i Österled*; Scandia XVII, 84—101.

³ *Anf. arb.* 99.

evne mestrede den svære opgave, havde han ikke. Aldrig så snart havde han trukket sig tilbage til den kontemplative tilværelse på Ivö, før storhedsdrømmen brast, idet de af kong Valdemar undertvungne nordtyske fyrster frigjorde sig for den danske overhøjhed. Dog forblev Estland, Anders Sunesøns erhvervelse, under den danske krone.

Anders Sunesøn har i den ældre historieskrivning ikke fået nogen særlig fremtrædende plads. Det var først, da kirkehistorikeren Fr. Hammerich¹ i 1865 udsendte sin af megen sympati bårne skildring af den lærde erkebisp, at han fremtrådte med klare træk som en historisk personlighed af betydning. Hammerichs skildring havde ikke mindst sin særlige værdi ved den forstående analyse og gennemgang af »Hexæmeron«, hvad der var så meget mere fortjenstfuldt, som dette værk endnu ikke var udgivet i trykken. Det skete først i 1892 ved den som udgiver af danske middelalderlatinske skrifter så højt fortjente M. Cl. Gertz². Det har endelig været nutidens kritiske middelalderforskning, især repræsenteret af Erik Arup og Lauritz Weibull, forbeholdt som et led i den sidste menneskealders almindelige revision af den traditionelle fremstilling af Nordens middelalder at påvise Anders Sunesøns betydelige indsats på statslivets område. At Anders Sunesøn foruden at være den lærde teologiske og juridiske videnskabsmand nu tillige fremtræder som en kirkefyrste på linie med Eskil og Absalon, som en kyndig og human reformator af sit lands forældede lovgivning og som en klog og vidtskuende udenrigspolitiker er ikke en hypotese, der er blevet til en myte³, men helt enkelt en ny landvinding indenfor historieskrivningen, der skyldes den moderne kildekritiske forskning.

¹ Fr. Hammerich: En skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden. (Khvn. 1865).

² Andreae Sunonis filii Hexaëmeron libri duodecim ed. M. Cl. Gertz. (Hauniae 1892).

³ Stig Iuuls udtryk; Svensk Juristtidning 1948, 21.

Sigvard Skov.